Het vitale belang en uitdaging van de Dharma vertalen

Een artikel door Viryabodhi

(Coördinator voor de ITTB)

(De bodhisattva Avalokiteshvara die de Dharma uitlegt aan een toegewijde: uit een Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā Sūtra manuscript, het MET Museum).

Het vitale belang en uitdaging van de Dharma vertalen

Het eerste artikel in een serie artikelen over vertalen binnen Triratna, door Viryabodhi, coördinator van de International Triratna Translations Board (ITTB).

In deze artikelen wil ik twee belangrijke gebieden in het vertalen schetsen en bespreken. Het eerste heeft te maken met het vitale of zelfs cruciale belang van het vertalen van de Dharma, de leer van de Boeddha, in je moedertaal, eigen taal, of welke term je ook gebruikt voor de taal waarmee je bent opgegroeid en die het dichtst bij je hart ligt. Bij het bespreken hiervan wil ik ook ingaan op zaken als verkeerde opvattingen, weerstanden, vermijding of misschien gewoon luiheid die dit werk in de weg kunnen staan - en misschien ook andere dingen. Ik zal ook proberen om de geweldige mogelijkheid die we hebben om de Dharma te communiceren te benadrukken en een beetje te delen van wat er al gedaan is, en gedaan wordt, in termen van initiatieven op het gebied van vertalen.

Het tweede gebied is het bespreken en delen van enkele van de belangrijkste uitdagingen die men tegenkomt of zelfs ervaart in het vertaalwerk. Ik zal ook enkele verhalen delen van vertalers uit heel Triratna, hun ervaringen en uitdagingen.

Het is van vitaal en cruciaal belang om het geweldige onderricht van de Boeddha in je moedertaal te vertalen omdat het onderricht – zowel in 'theorie' als doorleefde ervaring – je diep moet raken als het de Dharma wil zijn. Het moet steeds meer emotioneel verbonden zijn en worden met je leven en hart. In een beroemde en vaak geciteerde passage zegt Bhante Sangharakshita: *Voor de meesten van ons is het centrale probleem van het spirituele leven het vinden van emotionele equivalenten voor ons intellectuele begrip.*[1]

Ik denk dat het eerlijk is om te zeggen dat het voor de meeste mensen gemakkelijker en soms verrassend lonend is om deze emotionele equivalenten in hun moedertaal of taal van het hart te vinden. (Je zou kunnen zeggen dat emoties en het hart in zekere zin taal overstijgen, maar dat je moedertaal verder reikt naar de fijnere en diepere draden in jezelf).

Voordat ik over mezelf schrijf, wil ik eerst iets meer zeggen over waarom ik deze artikelen heb geschreven. Sommige delen broeien al een tijdje in mij als reactie op wat ik heb gezien en gehoord in mijn lokale Zweedse sangha.

Allereerst wil ik **ons collectief bewust maken** van het cruciale belang van vertalen binnen Triratna; of ons eraan herinneren. Want ik zie duidelijk de noodzaak en het gebrek aan vertaling, en dat deze behoefte aan vertaling vaak niet voldoende wordt erkend en lokaal niet genoeg aandacht krijgt. Dit omvat ook ondertiteling van belangrijke video's en live vertaling bij internationale Triratna-evenementen. (De meest ervaren mensen, die misschien ook het best gekwalificeerd zijn om te vertalen, zijn

---

[1] Sangharakshita, 'Volmaakte emotie: Reason and Emotion in the Spiritual Life', *Het Edele Achtvoudige Pad van de Boeddha*, hoofdstuk 2, *Volledige Werken*, deel 1.

bijvoorbeeld heel vaak volledig bezig met lesgeven en het nemen van organisatorische verantwoordelijkheid binnen de beweging).

Ten tweede, en als gevolg daarvan, wil ik de voortdurende **behoefte aan fondsen en steun** voor vertaalwerk benadrukken, in de hele beweging.

En ten derde wil ik **delen waar ik en velen van ons uit niet-Engels sprekende landen mee werken** en **mee** bezig zijn op het gebied van vertaling en het verspreiden van de Dharma binnen Triratna. Ik zal enkele van onze verhalen en uitdagingen delen.

Hoewel vertalen door de jaren heen is aangemoedigd en benadrukt door Bhante en anderen, zijn er tegelijkertijd relatief weinig middelen en energie besteed aan vertalen. Het moet echter gezegd worden dat dit aan het veranderen is. Ik merk dat meer mensen zich bewust zijn van het belang ervan, en ik heb me laten vertellen dat mensen het nu vaker over vertalen hebben.

Door de jaren heen en door de geschiedenis van de FWBO/Triratna is er een krachtige aanmoediging geweest om de Dharma te verspreiden. Sommigen van jullie herinneren zich misschien nog het pakkende thema voor de Orderconventie in Wymondham College in 1997: BREAKING OUT OF BRITAIN. Ik kan me niet herinneren dat vertalen werd benadrukt of überhaupt genoemd. Ongetwijfeld werden sommige mensen inderdaad geïnspireerd om 'uit Groot-Brittannië te breken'. (Misschien moeten we ooit het thema ’Uitbreken uit de Engelse taal kiezen’!) Ik weet zeker dat veel mensen nadenken over hoe we de Dharma communiceren in termen van de taal die we gebruiken, maar ik ben ervan overtuigd dat we veel, veel meer kunnen doen en ik geloof dat dit van vitaal belang is als we nieuwe generaties willen bereiken.

Tot slot wil ik benadrukken dat vertalen nooit klaar zal zijn. Naast het vertalen van wat wij (in de ITTB) ‘Kernboeken’ van Bhante en anderen hebben genoemd, zal er een voortdurende behoefte zijn aan het vertalen van nieuwe belangrijke teksten en mededelingen, en ook aan live vertolking en vertaling bij internationale evenementen. Ik geloof zelfs dat er een achterstand is in het vertalen van materiaal dat vertaald zou moeten worden of zelfs voorbereid zou moeten worden voor vertaling, zoals in het geval van de ondertiteling van belangrijke Dharma toespraken en mededelingen van Sangharakshita.

In sommige situaties heeft vertalen geen prioriteit of zijn er gewoon niet de nodige middelen om sommige basisteksten te vertalen. Dit is vooral het geval in kleine situaties waar slechts één of geen lid van de Orde aanwezig is. Persoonlijk vind ik dat jammer, omdat ik weet dat het voor mensen zo'n verschil maakt om iets in hun eigen taal te hebben.

Communicatie van de Dharma is een vertaling

Je zou kunnen stellen dat elke communicatie over de Dharma een vertaling is. Net als alle Dharma beoefening moet vertalen levend, vitaal en creatief zijn. Het is niet iets wat we één keer doen. Het moet steeds opnieuw worden nagestreefd en ‘veroverd’ of ‘opnieuw gevestigd’. En alle Dharma-onderricht (behalve de geest-tot-geest

overdrachten misschien!) gebeurt in en door middel van taal. Ik zou willen stellen dat elk Dharma-onderricht (tegelijkertijd) nauw betrokken moet zijn bij (of verbonden moet zijn met) vertaling in bredere zin, wat een bewustzijn impliceert van hoe we woorden, concepten en beelden gebruiken - en dat geldt des te meer als we in een niet-Engels sprekend land wonen en de Dharma onderwijzen in onze eigen taal. Ik hoef je er nauwelijks aan te herinneren dat we een geweldig voorbeeld hiervan hebben (op een brede manier) in onze Leraar, Urgyen Sangharakshita. Ook hierover zal ik later wat meer zeggen.

Over mezelf

Ik heb meer dan 25 jaar gewerkt aan het onderwijzen en vertalen van de Dharma in het Zweeds, mijn eigen moedertaal. Daarvoor woonde en werkte ik tien jaar voor de beweging in Engeland (1987-1997), in het Croydon Boeddhistisch Centrum en het Rivendell Retraite Centrum. Gedurende die jaren leefde ik vrijwel een volledig Engels Triratna-leven en gaf ik les in het Engels, hoewel ik ook meditatie leidde en de Dharma deelde in het Zweeds als ik in die jaren de sangha in Stockholm bezocht. Kort na mijn terugkeer naar Stockholm in 1997, startte ik Bodhi-förlaget (Bodhi publishing) op en publiceerde het eerste boek van Bhante in het Zweeds, *Människans väg mot upplysning* (*Menselijke Verlichting*,*Human Enlightenmen*t), dat uitkwam toen Sangharakshita ons bezocht niet lang nadat ik terug was verhuisd. Ik ben ook begonnen met *Bodhi-bladet*, een gedrukte nieuwsbrief die 21 nummers heeft gehad voordat hij stopte; soms droom ik ervan om hem weer op te starten. Ik heb boeken, gedichten, kortere teksten en citaten van mijn dierbare leraar Urgyen Sangharakshita vertaald. Ik heb ook een paar Dharma boeken vertaald (betaald werk voor andere uitgevers) en veel kortere Dharma teksten van andere boeddhistische leraren, evenals een selectie gedichten van verschillende dichters. Naast het vertalen heb ik ook talloze andere teksten en boeken over boeddhisme geredigeerd en gecontroleerd voor publicatie, zowel binnen als buiten de beweging.

Ik ben betrokken geweest bij het persklaar maken van vele ruwe vertalingen van teksten. Dit bestond soms uit uitvoerig editeren en nauwgezet nakijken, totdat ik gelukkig kon zeggen dat de dharmische inhoud accuraat was en dat de gebruikte Zweedse taal 'natuurlijk' (voor mij op dat moment), vloeiend en zo elegant mogelijk was. Aanvankelijk ontving ik voor dit werk vele jaren geen beloning (loon), maar gedurende de laatste zeven jaar of zo, sinds ik gestopt ben met fulltime voor Triratna in Zweden te werken, heb ik geprobeerd om met vertaalwerk in mijn levensonderhoud te voorzien, met bescheiden succes. Ik heb het geluk dat ik vrienden heb die me graag dana/donaties geven voor mijn Dharma werk en dat ik in een mannen woongemeenschap woon en zo mijn kosten voor levensonderhoud laag kan houden. Ik heb ook het geluk gehad om verschillende beurzen te hebben ontvangen van de European Chairs Assembly (ECA), het FutureDharma Fund en van Bhante's 90ste Verjaardagsfonds.

In al die jaren heb ik een merkwaardige passie gevoeld voor het vertalen van Dharma teksten. Wanneer ik een Dharma lering heb gehoord, een ontroerende tekst heb bestudeerd of onderzocht, voelde ik vaak instinctief de wens om het in het Zweeds weer te geven. Dit gebeurde meer op retraite en soms, moet ik bekennen, was het een beetje dwangmatig en zelfs een beetje een afleiding – maar niettemin een gevoelde behoefte en een hartenwens. Simpel gezegd vind ik het heerlijk om met een tekst te worstelen en een passende vertaling van woorden en boeddhistische termen in het Zweeds te vinden. Iets in mij drijft dit en ik ga er graag in mee. In veel opzichten lijkt dit alleen maar natuurlijk en goed, en ik weet dat ik lang niet de enige ben die dit heeft ervaren. Veel andere niet-Engelse Triratna mensen hebben hetzelfde gevoeld en gedaan. Onlangs ontdekte ik dat Aryavasin, een Albanees Ordelid die in Londen woont, dit ook doet. Ook al versta je waarschijnlijk geen Albanees, je kunt een kijkje nemen op zijn website waar hij de stukken publiceert die hij vertaald heeft. (Mijn eigen website en blog vind je op viryabodhi.se/)

Er is nog een ander niveau of dimensie die ik hier wil aanstippen. De drang die ik voel om te vertalen is nauw verbonden met mijn diepe gevoel en toewijding voor, of verbondenheid met, Urgyen Sangharakshita, ook al kunnen die woorden de 'aard' ervan nauwelijks vatten. Simpel gezegd: ik houd van de manier waarop Bhante Sangharakshita de Dharma verkent en uitdrukt en er is een diepe resonantie met die dimensie van waaruit ik me voorstel (of voel) dat het komt.

Hoewel ik meestal geen problemen heb gehad met het begrijpen van de Dharma die ik in het Engels heb gelezen en beluisterd, althans intellectueel gezien, met inbegrip van zware Dharma werken als Sangharakshita's *A Survey of Buddhism* en *The Three Jewels*, is er nog een ander niveau van begrip dat zich opent wanneer ik de Dharma in mijn moedertaal lees en bestudeer. Of moet ik zeggen: een diepere, vollere, meer intuïtieve, directe en oprechte resonantie. Natuurlijk heeft dit deels te maken met al het geworstel en onderzoek dat ik heb gedaan bij het vertalen van een tekst, maar het is ook gewoon *hoe het is*. De Dharma raakt me meer als ik er in mijn eigen taal mee bezig ben. Zowel de Boeddha als Sangharakshita lijken dit begrepen te hebben.

We moeten de Dharma leren in onze eigen taal

In zijn boek *Wat is de Dharma?* zegt Sangharakshita over de Boeddha:

"Om dezelfde reden stond hij erop dat zijn onderricht beschikbaar zou zijn voor mensen in hun eigen taal. Op een dag kwamen twee discipelen van hem, die van brahmaanse afkomst waren en 'van fijne gecultiveerde taal en fijne welsprekende spraak', naar de Boeddha en vroegen toestemming om zijn woorden in het Vedisch te zetten, de taal uitsluitend voor Brahmanen waaruit later het Sanskriet zich ontwikkelde. Maar de Boeddha weigerde dit toe te staan. Mensen moesten de Dharma leren *in hun eigen taal of dialect* [mijn nadruk]. Dit principe is door de hele boeddhistische geschiedenis heen gevolgd. Er is niet één heilige taal. Toen de leer van de Boeddha naar

Tibet ging, werden alle geschriften in het Tibetaans vertaald. Toen het naar China ging, werden ze in het Chinees vertaald. In feite gaf het boeddhisme overal waar het kwam een stimulans aan de lokale taal en literatuur. Het basisidee is dat de Dharma met iedereen gedeeld moet worden op een manier die ze kunnen begrijpen. Sommige religies hebben een priesterlijke klasse met een heilige taal en op die manier is de kennis van de geschriften beperkt tot een kleine kring van mensen, maar de Boeddha stond erop dat zijn leer zo wijd mogelijk werd verspreid, op zoveel mogelijk manieren. Dit is wat bedoeld wordt met dat onderricht *svākkhāto* is, 'goed gecommuniceerd'."[2]

> *Het basisidee is dat de Dharma met iedereen gedeeld moet worden op een manier die ze kunnen begrijpen.*

Ik heb veel mensen horen zeggen dat wanneer ze de Dharma in hun eigen taal kunnen horen, lezen en bestuderen, het hun hart meer raakt en dieper in hun wezen doordringt. Het onderricht produceert diepere resonanties in hen, wat een tweede taal vaak niet doet, in sommige opzichten misschien niet kan doen. En ze zijn in staat om vrijer de relevantie te verkennen en hoe ze de Dharma in hun dagelijks leven kunnen beoefenen. Er is een groeiend aantal opgenomen getuigenissen van dit effect, in videoformaat. (Je kunt **luisteren naar Daniela**, Essen, Duitsland, die haar ervaring deelt: link.)

Onlangs hoorde ik Satyanita, een jong lid van de Zweedse Orde, die vloeiend Engels spreekt, zeggen (in het Zweeds natuurlijk): *Als er een Dharma boek in het Zweeds is, waarom zou je het dan in het Engels lezen?*

Dat is toch duidelijk? En ik weet zeker dat veel mensen zich in haar woorden kunnen vinden.

Maar voordat ik dit artikel afrond, wil ik het hebben over een kwestie die zowel een zegen als een (verborgen) struikelblok (of moeilijkheid) is, en dit is wat 'anglo-centrisme' genoemd kan worden binnen Triratna, en ook binnen de wereld in het algemeen. Daarmee bedoel ik dat Engels de dominante taal is en dat het over het algemeen vanzelfsprekend is dat mensen die taal begrijpen en spreken. Het is waar dat veel mensen Engels redelijk goed begrijpen, sommigen zelfs heel goed, maar zelfs voor hen is het niet hun eerste taal. En laten we niet vergeten dat er veel mensen zijn voor wie het niet zo gemakkelijk is – in feite een struikelblok – dat het onderwijs binnen Triratna voornamelijk in het Engels is. Er zijn veel mensen in de wereld die heel weinig Engels begrijpen.

Ook al begrijpen veel mensen Engels vrij goed, toch ervaren ze vaak een kloof, of discrepantie, tussen het intellectueel horen en begrijpen en hun eigen ervaring (bijvoorbeeld wanneer ze naar een Dharma toespraak luisteren of deelnemen aan een discussie). Ze kunnen gemakkelijk de draad kwijtraken wanneer mensen snel spreken of met moeilijke woorden of zeer specifieke culturele verwijzingen gebruiken die ze niet kennen. Dit verschilt natuurlijk van persoon tot persoon. Degenen voor wie Engels hun

---

[2] Sangharakshita, *Volledige werken*, deel 3, *Wat is de Dharma*, Inleiding.

eerste taal is, kunnen dit gemakkelijk uit het oog verliezen en denken misschien: “Maar hij of zij spreekt (of schrijft) zo goed Engels, wat is het probleem?”.

Het is een beetje gênant en moeilijk om dit punt te maken, maar we moeten jullie, de moedertaalsprekers van het Engels, eraan herinneren hoe het voor ons is, voor wie Engels niet onze eerste taal is.

Het feit dat zoveel mensen redelijk goed Engels spreken en begrijpen is natuurlijk geweldig en een zegen. We hebben veel geluk dat Sangharakshita in Engeland geboren is en in het Engels sprak en schreef, waardoor zoveel mensen toegang hadden tot zijn heldere en diepe begrip van de Dharma. Stel je eens voor dat hij in Finland of Polen of Nederland was geboren en de lokale taal had gesproken. Dat zou natuurlijk hebben betekend dat vele andere mogelijkheden zich hadden aangediend, maar voor het communiceren van de Dharma zou het niet zo effectief zijn geweest als het Engels is geweest. Dus ja, het is inderdaad een zegen.

Onze dierbare stichter en leraar Urgyen Sangharakshita werd geboren als Engelsman en zoals we weten was hij niet alleen diep ondergedompeld in de Engelse taal, maar ook in de Engelse cultuur en literatuur, evenals in de wereldcultuur en -literatuur. Ik denk dat hij ook enkele Indiase talen kende; en hij onderzocht de betekenis van woorden en gebruikte ze met grote precisie. Hij richtte de beweging op in Engeland te midden van voornamelijk jonge Engelsen, in de jaren 1960 en 1970. Het is belangrijk om je bewust te zijn van deze feiten en alle omstandigheden die eraan ten grondslag liggen.

Bij het lezen en vertalen van Sangharakshita geniet ik vaak van alle culturele en literaire verwijzingen en begrijp ik over het algemeen de kern ervan, maar soms staan de verwijzingen wat ver af van mijn eigen culturele ervaring. Bhante's uitleg van de Dharma is heel toegankelijk en raakt me diep. Hij is een kundig en bekwaam Dharma leraar, daar bestaat geen twijfel over.

Ik hoop dat je je gestimuleerd voelt na het lezen van dit artikel en ik hoop dat je nu de noodzaak, *het vitale belang van vertaalwerk*, en de noodzaak om het te steunen en te financieren beter begrijpt.

In het volgende artikel zal ik ingaan op enkele van de uitdagingen (en ook vreugden) van het vertalen van de Dharma, in het bijzonder zoals onderwezen door Urgyen Sangharakshita.

Wat is er gedaan – subsidies gegeven

Hieronder zie je een taartdiagram en een tabel met een overzicht van de beurzen die via de ITTB aan verschillende landen/talen zijn gegeven sinds we actiever vertaalinitiatieven zijn gaan steunen uit centrale middelen. Het geld voor de beurzen is afkomstig van de ECA (European Chairs Assembly), Bhante’s 90 Birthday appeal en het FutureDharma Fund.

In het volgende artikel zal ik ook meer informatie en achtergrond geven bij deze figuren. Ik zal ook ingaan op een aantal van de uitdagingen, zoals het werken met idiomen, specifieke culturele referenties, de kwestie van getrouwheid in vertaling, en nog veel meer.
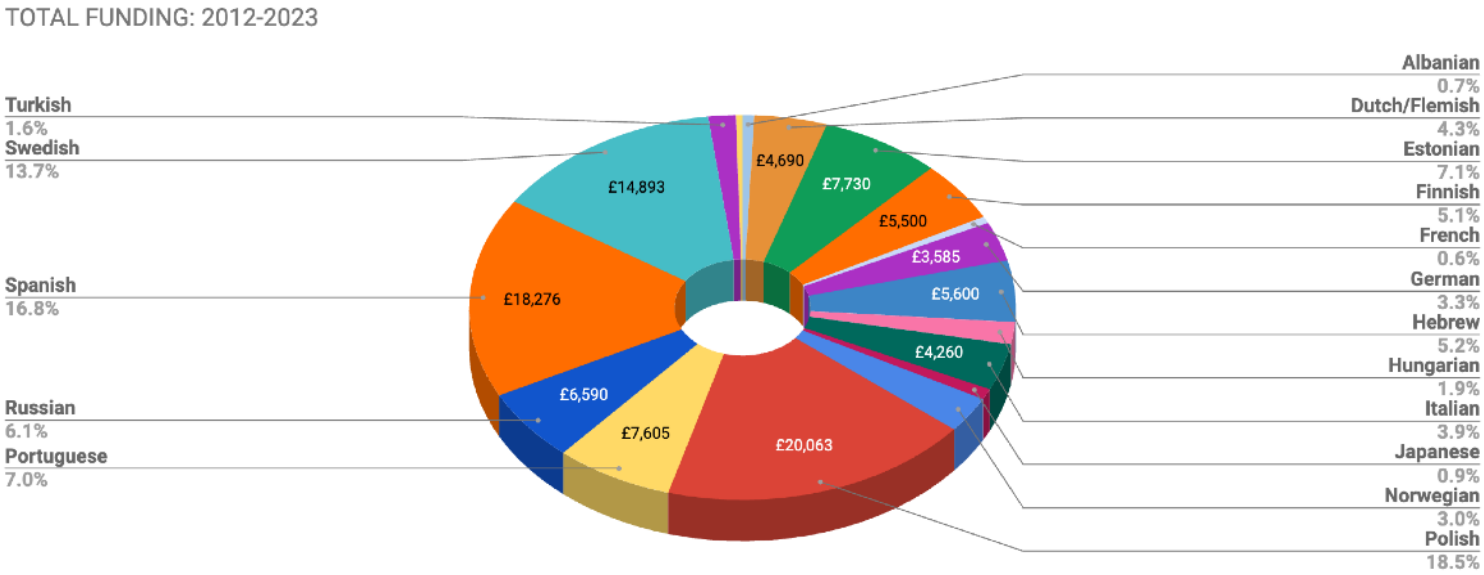
Met metta, Viryabodhi